

ZDZISŁAW KAPICA

ŻYCIE I DZIAŁALNOŚĆ
PROFESORA IRENEUSZA MICHALSKIEGO (1908 - 1965)

Z Zakładu Ewolucjonizmu i Antropologii Uniwersytetu Łódzkiego
Kierownik prof. dr Benedykt Halicz

„... Śmierć jest czymś wielkim. Jest nawiązaniem nowego rodzaju kontaktu z myślami, przedmiotami, przyzwyczajeniami zmarłego. Jest ustawieniem światła na nowo ... Aby naprawdę odczuć czyjąś śmierć, trzeba wyobrazić sobie chwile, kiedy potrzebujemy zmarłego. ... Wyobrazić sobie chwile, kiedy on by nas potrzebował ... Wyobrazić sobie moment przyjacielskiego spotkania. I trafić na pustkę. Trzeba spojrzeć na życie z perspektywy ...”

Antoine de Saint-Exupéry (1942)

Prof. dr Ireneusz Michalski z okresu
 badań na terenie Mongolii

Fot. M. Becker

Przytoczona myśl jest odzwierciedleniem stanu jaki się wytwarza pomiędzy tymi co odeszli a żyjącymi. Oddalenie czasowe od tragedii wpływa kojąco na ból i żal. Z perspektywy lat łatwiej jest pogodzić się z powstałą rzeczywistością. Wypełnia się obraz działalności zmarłego.

Prof. dr Ireneusz Michalski zmarł nagle dn. 14 stycznia 1965 r. Zgon nastąpił w Zakładzie, w czasie pisania pracy o zagadkowej populacji Ajnów. Bezpośrednią przyczyną zgonu był wylew do czwartej komory mózgu.

Ireneusz Michalski urodził się 9 stycznia 1908 roku w Sosnowcu; był synem maszynisty kolejowego. W roku 1926 uzyskał świadectwo dojrzałości w Gimnazjum Humanistycznym St. Niemca w Radomsku.

W latach 1927 - 1933 studiował antropologię na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Warszawskiego, pod kierunkiem Jana Mydlarskiego. Stopień magistra filozofii w zakresie antropologii uzyskał w roku 1933, po odbyciu służby wojskowej. Tematem rozprawy magisterskiej byli poborowi powiatu koneckiego [1].

W latach 1928 - 1939 brał udział w pracach terenowych nad wojskowym zdjęciem antropologicznym, kierowanym przez J. Mydlarskiego. Pracę dydaktyczną z młodzieżą akademicką rozpoczął jako wolontariusz w CIWF. W latach 1935 - 1940 był asystentem w TNW. Doktorzował się w roku 1938 z zakresu antropologii i zoologii, przedstawiając dysertację pt. *Składniki rasowe Chińczyków* [4, 5]. Promotorem przewodu doktorskiego był prof. dr J. Czekanowski, a w skład komisji egzaminacyjnej wchodził profesorowie: E. Loth, A. Leśniowski, R. Kozłowski i W. Roszkowski.

W okresie okupacji (1941 - 1944) I. Michalski był konserwatorem w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie, faktycznie zaś kierował pracami tajnej placówki antropologicznej, powstałej dzięki ówczesnemu dyrektorowi PMA — doc. dr Konradowi Jazdzewskiemu. W skład tego Zakładu Antropologii, jedyne działającego w okresie okupacji, wchodziły następujące osoby: mgr I. Krasnodębska, mgr B. Kocent-Zielińska, mgr R. Falkowski. Owocem ich pracy było zabezpieczenie i techniczne opracowanie materiałów wojskowego zdjęcia antropologicznego. Ponadto w latach 1943 - 1944 I. Michalski był wykładowcą antropologii na Wydziale Lekarskim tajnego Uniwersytetu Ziemi Zachodnich działającego w Warszawie.

Lata powojenne związały I. Michalskiego z Łodzią. Powstawał tutaj nowy Uniwersytet, na którym od roku 1945 zaczął organizować nowy Zakład Antropologii. Początkowo pełnił funkcję zastępcy profesora (do r. 1948). Na tej też Uczelni habilitował się 16 VI 1947 r. na podstawie pracy dotyczącej struktury antropologicznej ludności Polski [9, 10]. W skład Komisji Habilitacyjnej wchodził profesorowie: J. Czekanowski, J. Mydlarski i T. Wolski. Wykład habilitacyjny obejmował zagadnienie *Podstawowych problemów antropologii*¹. Tytuł profesora nadzwyczajnego nadano I. Michalskiemu 31 maja 1948 r., zaś zwyczajnego — 27 września 1958 r.

W latach 1945 - 1949 był wykładowcą antropologii w Wyższej Szkole Higieny Psychiczej w Warszawie, do roku 1952 wykładał również w Państwowej Wyższej Szkole Pedagogicznej w Łodzi oraz dawnym Wydziale Lekarskim UŁ. Był kierownikiem Łódzkiego Oddziału Państwowego Instytutu Higieny Psychiczej (do r. 1949), prodziekanem Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi UŁ (1961 - 1962) oraz przewodniczącym Łódzkiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Antropologicznego.

¹ Informacje pochodzą z akt Archiwum Uniwersytetu Łódzkiego, nr 3444.

Prof. dr I. Michalski był czynnym członkiem wielu towarzystw naukowych, jak: antropologicznego, anatomicznego, botanicznego, Current Anthropology, higieny psychicznej, przyrodników im. Kopernika, zoologicznego oraz Łódzkiego Towarzystwa Naukowego. Brał również czynny udział w pracach Komitetu Antropologicznego PAN, Komisji Antropologicznej Polskiego Komitetu Normalizacyjnego, Komisji Rzecznawców przy MSzW i Komisji Antropometrii PAN.

W ciągu swego krótkiego życia I. Michalski pracował niestrudzenie. Doskonale sylwetkę Jego scharakteryzował prof. dr J. Mydlarski: „Względy utylitarne i niejednokrotnie korzystne propozycje zarobkowania ubocznego, które by mu ułatwiły życie, nie odgrywały u niego żadnej roli”².

Pierwsze prace badawcze I. Michalski rozpoczął w Centralnym Instytucie Wychowania Fizycznego oraz Towarzystwie Naukowym Warszawskim. W okresie międzywojennym prowadził badania z zakresu antropologii funkcjonalnej, antropopsychologii, antropogenetyki i taksonomii. Część tych prac [1 - 7] została opublikowana, pozostałe zaś zaginęły w okresie Powstania Warszawskiego [I - IV].

W okresie okupacji opracował taksonomicznie olbrzymi materiał wojaskowego zdjęcia antropologicznego (36532 osobników) [10]. Ogrom tego przedsięwzięcia dobitnie ocenił J. Czekanowski pisząc w recenzji pracy habilitacyjnej: „Tak wielkiej pracy nie wykonał nie tylko nikt z poprzedników Ireneusza Michalskiego, lecz nawet wszyscy razem wzięci. Pracowali oni co prawda bardziej mozolnymi metodami, których osiągnięcia uniemożliwiały zastosowanie uproszczeń pozwalających na ogarnięcie tak wielkiego materiału”. W czasie okupacji zbadał również I. Michalski szereg serii kraniologicznych³.

Lata powojenne wypełniły mu (obok prac organizacyjnych w nowej placówce) badania: regionu Łódzkiego i jeńców niemieckich (z udziałem T. Henzla), ludności regionu Starego Mazowsza Płockiego, studentów-obcokrajowców oraz ludności greckiej przebywającej w Polsce. W roku 1957 odbył podróż naukową do Chin i Korei. Był członkiem wyprawy polskich antropologów do Egiptu (w roku 1958). Z dotacji MSzW i UŁ prowadził badania na terenie Mongolii (w roku 1959)⁴.

² Akta przewodu habilitacyjnego. Archiwum UŁ.

³ Materiały zostały przekazane prof. dr Janowi Mydlarskiemu, tytułem rekompensaty za opracowane przez I. Michalskiego zbiory wojaskowego zdjęcia antropologicznego. Ogólną analizę materiałów kostnych dokonał W. Kóčka, Materiały i Prace Antropologiczne, nr 22 : 1958.

⁴ Za zgodą władz Uniwersytetu Łódzkiego materiały zebrane przez I. Michalskiego zostały przekazane w r. 1965 rodzinie zmarłego (dotyczyły one: ludności Niemiec i Mongolii, antropogenetyki, zbiorów kraniologicznych oraz maszynopisów i rękopisów prac).

Prócz zagadnień czysto naukowych interesowały I. Michalskiego zastosowania antropologii do celów praktycznych. Współpracował on z Centralnym Laboratorium Przemysłu Odzieżowego w Łodzi, kierując badaniami terenowymi oraz opracowaniem fantomów odzieżowych. Zajmował się również ekspertyzami sądowymi i teoretycznymi podstawami rekonstrukcji osobników do celów kryminalistycznych.

Niezmiernie trudno jest scharakteryzować w zwięzłych słowach 30-letnią działalność naukową prof. dr I. Michalskiego. W swoim krótkim życiu skoncentrował się zasadniczo nad problemem biologicznej treści antropologii. Realizacja tej koncepcji nie była łatwa, dostarczała często efektów niezamierzonych. Opublikował łącznie 38 prac i artykułów. Pełny ich wykaz, wraz z uwzględnieniem opracowań zaginionych, nieukończonych i niewydanych podano na końcu niniejszego artykułu.

Prof. dr I. Michalski wprowadził do Polskiej Szkoły Antropologicznej nowy kierunek, znany pod nazwą morfologiczno-porównawczego lub tzw. łódzkiej szkoły antropologicznej. Jego myślą przewodnią było znalezienie „pozastatystycznej drogi do taksonomii człowieka”, opartej na szerokich podstawach empirycznych i biologicznych. Wprowadzanie nowych koncepcji w ustabilizowanych szlakach postępowania naukowego z konieczności musi się odbywać na płaszczyźnie dyskusyjnej, nowości bowiem nie zawsze są przyjmowane z entuzjazmem. Zasadnicze podstawy teoretyczno-metodyczne zostały sprecyzowane przez niego w publikacjach [12, 14, 19, 24, 30, 32, 38] oraz w trzech wystąpieniach na ogólnopolskich konferencjach antropologicznych.

W pracach taksonomicznych [5, 7, 10, 21, 23, 25, 33, 37] ujął I. Michalski zasadnicze zróżnicowanie współczesnego człowieka. Ogółem w rozprawach jego (lub też przez niego kierowanych) opisano 80 nowych jednostek taksonomicznych. Uściślono tym samym definicje 31 znanych dotąd form systematycznych, wprowadzonych do Polskiej Szkoły Antropologicznej przez J. Czekanowskiego, S. Czortkowera, T. Henzla i St. Klimka.

Działalność I. Michalskiego jako systematyka opierała się przede wszystkim na kryteriach morfologicznych, empirycznych i genetycznych. Podkreślał on wielokrotnie, że twórcza rola nauki wymaga gruntownej znajomości osiągnięć uczonych poprzednich generacji, wprowadzanie zaś nowych ujęć i korektur dotychczasowego stanu wiedzy wymaga wielkiego samokrytycyzmu i skrupulatności.

Do nieprzemijających zasług prof. dr I. Michalskiego, zdaniem piszącego te słowa, należy ustalenie i sprecyzowanie definicji taksonomicznych następujących form oraz ich pochodnych: w odmianie białej — kromanionoidalnej (Y), ajnuidalnej (P), berberyjskiej (B); w żółtej — mongoloidalnej (M), wyżynnej (Q); w czarnej — ekwatorialnej (X). Dla obszarów środkowoeuropejskich znamienne są szczególnie dwie z nich, tj. kromanionoidalna i wyżynna. Należą one bowiem do kręgu archaicz-

nej formacji antropologicznej i stanowiły zasadnicze tło populacji ludzkiej od młodszego paleolitu po wczesne średniowiecze.

W zakresie empirycznych podstaw taksonomii I. Michalski skoncentrował się przede wszystkim na człowieku żywym. Uzasadnieniem takiego stanowiska było przeświadczenie, że: 1) materiały dotyczące człowieka żywego ujmują współczesne, a więc ostateczne zróżnicowanie form ludzkich przy czym pozwalają posługiwać się zestawem cech jakościowych, niedostępnych w zbiorach osteologicznych, np. pigmentacja, oprawa oka oraz 2) podstawą systematyki zmierzającej do uchwycenia stanu naturalnego jest kryterium genetyczne, które zezwala na bezpośredni wgląd w proces rekonstrukcji form taksonomicznych oraz zróżnicowanie cech. I. Michalski dysponował dość dużym materiałem antropogenetycznym z polskiego obszaru etnicznego [IX].

Z podanych względów w dorobku naukowym tego badacza niewiele jest klasycznych rozpraw z zakresu antropologii historycznej [3, 13, 17]. Świadectwem wagi, którą przypisywał on zagadnieniu taksonomicznego oblicza populacji prahistorycznych mogą być publikacje traktujące o antropologii etnicznej lub z zakresu metodyki [10, 12, 14, 25, 30] oraz materiały z trzech ogólnopolskich konferencji antropologicznych.

Wbrew pozorom więc należy stwierdzić, że zainteresowania I. Michalskiego antropologią historyczną były szerokie. Pasjonowało go zagadnienie oblicza taksonomicznego kranjologicznych odpowiedników współczesnego człowieka. Zebrał on dość poważną liczbę czaszek zbadanych przyżyciowo [XII]. Niestety, przedwczesna śmierć uniemożliwiła mu zakończenie tych ważnych badań [36]. W ramach prac doświadczalnych w kranjologii I. Michalski wykonał fundamentalną pracę — tabelaryzację cech jakościowych dla 48 cech kranioskopijnych [VI]⁵. Opracowanie to opiera się na czaszkach, znajdujących się w Zbiorach Polskich Zakładów Antropologii, a należących do trzech podstawowych odmian ludzkich. Prace te były wykonywane na zlecenie Komitetu Antropologicznego PAN.

Analogiczną próbą empiryzacji podstaw kefaloskopii było opracowanie przez I. Michalskiego na zlecenie Komisji Antropometrii PAN tabel ujmujących zróżnicowanie oprawy oka i profilu nosa oraz udoskonalenie martinowskiej skali barw oczu przez zwiększenie liczby ich odcieni do 20 (skala Martin-Michalski). Zajmował się również zagadnieniem podziału na kategorie cech wymiarnych i somatycznych [X]. Niestety, nie było mu dane zakończyć i opublikować swoje długoletnie badania podstaw systematyki człowieka.

Wprowadzona przez I. Michalskiego metoda morfologiczno-porów-

⁵ Część tablic kranioskopijnych jest w stadium przygotowań do publikacji, przez A. Wiercińskiego i Z. Kapicę. Pozostałe zaś zostaną opracowane przez Z. Kapicę.

nawcza powstała w toku długich lat pracy nad różnorodnymi materiałami. Początki jej sięgają lat trzydziestych naszego stulecia. Ówczesne metody indywidualnej diagnostyki typologicznej nie były w stanie uchwycić poszczególnych form, bowiem wyróżniały one tzw. zespoły, w obrębie których łączono zasadniczo różne jednostki taksonomiczne. Ponadto zgrupowania tych jednostek były odmienne, w każdej niemal serii. Indywidualna diagnostyka typologiczna, a więc podstawowa koncepcja dawnej szkoły lwowskiej, nie mogła być zrealizowana ze względów praktycznych. Lukę tą wypełniła właśnie działalność naukowa I. Michalskiego. Dowodem zaś, że ingerencja morfologiczna w zakresie systematyki była konieczna może być znana powszechnie tablica ujmująca taksonomię form ludzkich według opracowania I. Michalskiego, J. Mydlarskiego, St. Żejmo-Żejmisa i zamieszczona w dziele *Człowiek jego rasy i życie* (s. 80 - 81). Metoda morfologiczno-porównawcza w okresie powojennym stosowana była nie tylko w ośrodku łódzkim, lecz także poza nim ⁶.

Prof. I. Michalski nie wypowiedział się w żadnej ze swoich publikacji na temat antropogenezy. Nie oznacza to bynajmniej, że problem ten był przez niego pomijany jako drugorzędny. Jego działalność naukowa postępowała w myśl następującego planu etapowego: 1) wyjaśnienie współczesnego zróżnicowania człowieka; 2) uchwycenie kраниologicznych odpowiedników w taksonomii; 3) uogólnienie rozważań w zakresie rasogenezy i filogenezy. Etapy poszczególnych badań przedmiotowych były uszeregowane chronologicznie i uzależnione od stopnia komplikacji zagadnień.

Należy żałować, że uczony ten nie mógł wypowiedzieć swoich myśli do końca. Przedwczesna śmierć przerwała jego dzieło. Odszedł w chwili gdy utworzony przez niego kierunek ugruntował swoje podstawy metodyczne. Osiągnięcia naukowe łódzkiego antropologa i koncepcja jego badań teoretycznych przysporzyły mu sławy nie tylko na gruncie polskim. Tuż przed śmiercią został zaproszony na cykl wykładów do paryskiej Sorbony oraz do Moskwy i Leningradu.

Prócz działalności naukowej prof. dr I. Michalskiego, należy wspomnieć o jego roli jako wychowawcy młodzieży, u której cieszył się wielkim uznaniem. Bezpośredni i serdeczny stosunek jego do młodzieży akademickiej powodował napływ do antropologii nowych adeptów. W ciągu 7 lat specjalizacji z zakresu antropologii (1958 - 1964), stopnie magistra uzyskały 72 osoby (3 zaś w latach 1947 - 1952). Ponadto 3 osoby uzyskały stopnie doktora, 1 zaś odbyła habilitację.

Z pracą dydaktyczną łączyła się również troska profesora o łódzki ośrodek antropologiczny, którego był założycielem, organizatorem oraz

⁶ Por.: Przegl. Antrop., t. 22, z. 1 : 1956, s. 212 - 229; Materiały i Prace Antropologiczne, nr 46 : 1959.

pierwszym kierownikiem Katedry Antropologii Uniwersytetu Łódzkiego. Rozpoczął pracę w Łodzi tuż po zakończeniu działań wojennych. Zakład początkowo mieścił się w jego prywatnym mieszkaniu.

Pierwszy kontakt z prof. dr. Ireneuszem Michalskim nawiązałem w roku 1949. Jako stały pracownik Katedry od r. 1951 poznałem go bardzo blisko. Był człowiekiem niezwykle miłym i serdecznym, szybko zjednywał sobie ludzi. W stosunku do współpracowników był bardzo przyjazny, a jednocześnie bardzo wymagający. Nie znosił w pracy niesumienności i pobieżnego traktowania problemów naukowych. Sam pracował 16 - 18 godzin dziennie, żył zawsze w świecie faktów naukowych. Obserwując jego codzienne życie można było podziwiać: kiedy miał on czas pojąć tak olbrzymią i wszechstronną wiedzę (np. o świecie antycznym, grupach etnicznych, filozofii, a nawet i współczesnej literaturze pięknej i poezji). Tajemnicą jego erudycji była wprost fenomenalna pamięć wzrokowa, potrafił np. podać dokładnie stronę, na której umieszczona była jakaś interesująca go informacja.

Rozmawiałem z nim godzinę przed tragicznym wydarzeniem, przeglądając arkusze korekty mojej pracy. Snuliśmy plany przyszłych badań naukowych. Miał na sobie niezapięty biały fartuch, na twarzy serdeczny uśmiech i patrzył charakterystycznie przez opuszczone okulary.

Odszedł od nas jeden z wybitniejszych polskich antropologów, szermierz prawdy naukowej i postępu. Pozostawił nam szereg myśli i koncepcji, odsłonił szerokie perspektywy badawcze. Jesteśmy przekonani, że krocząc wytkniętą przez Profesora drogą, uczniowie jego przyczynią się do dalszego rozwoju polskiej antropologii XX wieku.

WYKAZ PRAC PROF. DR. IRENEUSZA MICHALSKIEGO

A. PRACE OPUBLIKOWANE

1. *Analiza antropologiczna poborowych powiatu koneckiego*. Spraw. TNW, Wyd. IV, t. 27:1934, s. 4 - 6. *
2. *Beitrage zur Anthropologie Südost-Polens*. Tamże T. 28:1935, s. 32 - 35. *
3. *Die Jugoslaven der dalmatische Küste*. Prace antrop. INAiE — TNW, Nr 1:1936, s. 24+1 mapa. *
4. *Składniki rasowe Chińczyków*. Streszczenie. Spraw. TNW, Wyd. IV, t. 31:1938, s. 41 - 44. *
5. *Składniki rasowe Chińczyków*. Prace antrop. INAiE — TNW, nr 3:1938, s. 38+5 tablic fot.+ +5 tablic opisu. *
6. *Die Antwort für Herrn Prof. Harrasser*. Przegl. Antrop., t. XII:1938, s. 470 - 471. *
7. *Charakterystyka antropologiczna Sikhów*. Uwagi na marginesie pracy E. v. Eickstedta pt. „Rassenelements der Sikh”. Przegl. Antrop., t. XII, z. 1:1938, s. 50 - 70. *
8. *Zakres i system antropologii*. Życie Nauki, t. 1, nr 6:1946, s. 452 - 461. *
9. *Struktura antropologiczna Polski*. Spraw. ŁTN, t. 2, nr 2/4:1948, s. 54 - 62. *
10. *Struktura antropologiczna Polski w świetle materiałów wojskowego zdjęcia antropologicznego*. Część I — tekst (s. 236+5 tablic+ +1 ryc.). Część II — materiały i kartogramy (s. 110, 17 map+1 tablica). Acta Anthropologica Universitatis Lodziensis, ŁTN, Nr 1:1949. *
11. *Odpowiedź na uwagi p. Haliny Milicerowej zamieszczone łaskawie na marginesie mojej pracy*.

Przegl. Antrop., t. XVI:1949, s. 257 - 260. * 12. *Metoda morfologiczna w zastosowaniu do określania taksonomicznego materiału ludzkiego*, Przegl. Antrop., t. XIX:1953, s. 167 - 198. * 13. *Uwagi o pracy B. Miskiewicz pt. „Analiza antropologiczna czaszek z Czerska — wiek XVII”*. Przegl. Antrop., t. 20:1954, s. 600 - 605. * 14. (wspólnie z T. Henzlem) *Podstawy klasyfikacji człowieka w ujęciu Tadeusza Henzla i Ireneusza Michalskiego*. Przegl. Antrop., t. XXI, z. 2:1955, s. 537 - 662. * 15. *Fotografie 50 osobników omawianych na konferencji metodologicznej i typologicznej*. Dodatek do Przegl. Antrop., t. XXI, z. 2:1955, s. 21. * 16. *Schemat do badań kraniologicznych Komitetu Antropologicznego PAN*. Przegl. Antrop., t. XXI, z. 3:1955, s. 1139 - 1151. * 17. *Uwagi na temat pracy A. Wiercińskiego — „Badania antropologiczne nad czaszkami południowej Syberii od epoki młodszego paleolitu do środkowego brązu”*. Przegl. Antrop., t. XXI, z. 4:1955, s. 1378 - 1490. * 18. *Tadeusz Henzel 1905 - 1955*. Przegl. Antrop., t. XXIII, 1957, s. 369 - 390. * 19. *Refleksje pokonferencyjne*. Przegl. Antrop., t. XXIII - 1957, s. 419 - 440. * 20. *Dotychczasowy stan badań antropologicznych regionu płockiego oraz postulaty na przyszłość*. Notatki Płockie, TNP, Nr 3/4:1957, s. 14 (odbitka). * 21. *Charakterystyka antropologiczna ludności dorzecza Kwilu*. Acta Anthropologica Universitatis Lodzensis, Nr 3:1957, s. 107. * 22. *Autopsyjne określanie typów budowy ciała. Człowiek w czasie i przestrzeni*, r. I, z. 1:1958, s. 19 - 34. * 23. *Typy antropologiczne Egiptu*. Tamże R. I, z. 4:1958, s. 192 - 203. * 24. *Elementy rasowe w antropologii*. Encyklopedia Współczesna. PWN, 1958, s. 397 - 401. * 25. *From the Studies on the Anthropological Structure of the German Nation*. Bulletin ŁTN, vol. IX:1958, s. 1 - 7+1 mapa. * 26. *Badania antropologiczne w rejonie płockim (szkic sprawozdawczy)*. Notatki Płockie, Nr 8:1958, s. 9 - 11. * 27. *Ośrodek łódzki (w: Ośrodki powstałe po drugiej wojnie światowej)*. Prace i Materiały Antropologiczne Zakładu Antropologii PAN, Nr 40:1959, s. 54 - 66+2 tablice fot. * 28. *Mała Encyklopedia Powszechna — hasła antropologiczne*, PWN, 1959. * 29. *Ekspedycja antropologiczna do Mongolii. Człowiek w czasie i przestrzeni*. R. III, z. 1(9):1960, s. 9 - 24. * 30. *Some Possibilities for Estimating Inter-Population Relationship on the Basis of Continuous Traits — Comments*. Current Anthropology, t. 3, No 1:1962, s. 32 - 35. * 31. *More on Scientific Racism — Comments*. Current Anthropology, t. 3, No 12:1962, s. 284 - 294. * 32. *Taksonomizm i populacjonizm w antropologii współczesnej*. Kosmos A, r. XII, z. 1 (69), s. 51 - 78. * 33. *Składniki antropologiczne ludności Śródziemnomorza. Część I — rasy. Człowiek w czasie i przestrzeni*, r. VI, z. 2 (22):1963, s. 60 - 69. * 34. *Wizyta antropologów radzieckich w Polsce. Jak poprzednio*. R. VI, z. 1 (21):1963, s. 41 - 42. * 35. *Wykaz osób, które uzyskały tytuł magistra i stopień doktora w Zakładzie Antropologii Uniwersytetu Łódzkiego w latach 1947 - 1962. Jak poprzednio*. R. VI, z. 1 (21):1963, s. 43. * 36. *Z badań nad kraniologicznym obrazem typów antropologicznych. Jubileuszowy Zjazd Morfologów Polskich*. Gdańsk 1964, s. 79 - 80. * 37. *Remarks about the Anthropological Structure of Egypt*. Publications of the Joint Arabic-Polish Anthropological Expedition. Part. II:1964, s. 209 - 238+16 tablic fot.+1 mapa. * 38. *Katedra Antropologii*. Zeszyty Naukowe UŁ, Seria II, z. 18:1965, s. 200 - 206.

B. MATERIAŁY I PRACE ZAGINIONE W CZASIE DZIAŁAŃ WOJENNYCH

I. *Materiały z zakresu antropologii funkcjonalnej, zbierane w CIWF*. * II. *Materiały z zakresu antropopsychologii, opracowywane wspólnie z prof. dr S. Baileyem*. * III. *Problem Kromanieoński*. Zagadnienie było częściowo referowane na Zjeździe Poświęconym Ziemiom Wschodnim, Warszawa 1936 oraz Zjeździe Przyrodników i Lekarzy we Lwowie w r. 1937. * IV. *Mapa antropologiczna Górnego Śląska*.

C. MATERIAŁY I PRACE W STADIUM PRZYGOTOWANIA DO PUBLIKACJI

V. *Problem rasy ajnuidalnej, część I — typy antropologiczne Ajnów* (na podstawie materiałów zebranych przez Montandona). * VI. *Tablice kranioskopijne obejmujące zestaw 48 cech*. * VII. *Struktura antropologiczna narodu niemieckiego*. Materiały własne zbierane w latach 1947 - 1949. Indywidualne określenia taksonomiczne obejmują około 3900 osobników. * VIII. *Materiały dotyczące struktury antropologicznej Mongolii*. Podstawę badań stanowiło 1781 osobników zbadanych w r. 1959. * IX. *Materiały antropogenetyczne, obejmujące około 100 rodzin*. Badania prowadzono w okresie międzywojennym na terenie Warszawy, Mławy, Radomska, woj. wołyńskiego i Pomorza. W skład tych zbiorów wchodzi również materiały zbierane przez T. Henzla na terenie woj. łódzkiego w latach 1948 - 1950. * X. *Podziały kategorialne i układ rang antropologicznych dla cech taksonomicznych (somatycznych)*. * XI. *80-stopniowa skala barw oczu*. * XII. *Kraniologiczne oblicze typów antropologicznych*. Materiał obejmował około 70 osobników zbadanych przyżyciowo.

D. PRACE W MASZYNOPIŚCACH

XIII. *„Uwagi nad uwagami” prof. Jana Czekanowskiego w świetle faktów*. Opracowano w r. 1953, s. 31. * XIV. *Struktury elementarne narodu niemieckiego*. Opracowano w r. 1961, s. 30 (+mapy, materiały fot.). * XV. *Kilka uwag o pseudomatematycznym fikcjonizmie w antropologii polskiej*. Uwagi na marginesie artykułu J. Czekanowskiego „The Theoretical Assumptions of Polish Anthropology and the Morphological Facts”. Opracowano w r. 1963, artykuł częściowo w rękopisie, s. 35. * XVI. *Składniki antropologiczne śródziemnomorza. Część II — typy mieszane*. Opracowano w r. 1964, s. 30 (+materiały fotograficzne). * XVII. *Fikcjonizm przeciw biosystematyce*. Opracowano w r. 1964, s. 60.

PROFESSEUR IRENEUSZ MICHALSKI (1908 - 1965)

par ZDZISŁAW KAPICA

Le Pr. I. Michalski est décédé subitement, en plein travail, à la Chaire d'Anthropologie de l'Université de Łódź, le 14 Janvier 1965. La Notice biographique rend compte de sa carrière scientifique, de ses recherches et de leurs résultats principaux. L'auteur en souligne les mérites du Pr. I. Michalski, dans le domaine de la taxonomie et en particulier la création de la méthode dite „morphologique comparée”. Un Index des travaux du Pr. I. Michalski se trouve à la fin de l'article, ainsi qu'une liste (à numérotation en chiffres romains) de ses travaux détruits pendant la guerre, non achevés ou restés à l'état de manuscrits dactylographiés.

LIFE AND SCIENTIFIC ACTIVITIES OF PROF. DR. IRENEUSZ MICHALSKI

by ZDZISŁAW KAPICA

Prof. dr. I. Michalski died unexpectedly during work in the Chair of Anthropology at Łódź University in January 14th 1965. This memoir describes his scientific career, results of his studies and main attainments. The author stresses contributions of I. Michalski to taxonomy, in particular creation of so called method of comparative morphology. Furthermore publications of I. Michalski are listed together with papers unpublished due to loss of manuscripts during the II World War and incomplete preparation at the time of death.